

MEKKE DÖNEMİ'NİN SİYER KAYNAKLARI

–Hususiyetleri ve Problemleri Üzerine–

Doç. Dr. Şaban Öz *

Mekke dönemi siyer kaynakları, hem tarihî çerçeve hem de Hz. Peygamber'in hayatı özelinde oldukça sınırlı ve dar kapsamlıdır. Sadece nübüvvet öncesi değil sonraki on iki yıllık süreçte dahi tarihî malzeme, Medine dönemine kıyasla içerik ve nicelik itibarıyla son derece kısıtlıdır. Bu dönemin siyer bilgi kaynaklarının sınırlı olmasının nedenlerini şu şekilde kaydedebiliriz:

a. Mekke'de ilmî bir geleneğin/tarihsel bir zeminin olmaması. Başka bir ifadeyle Eski Yunan'daki gibi Mekke'de kütüphaneler veya özel tarihçiler yoktu.

b. Sanılanın aksine Hz. Peygamber, peygamber olarak doğmamıştır. Bu yüzden nübüvvet öncesi hayatı ne kadar erdemli olursa olsun o dönemin beklentilerine uygun tarihî şahsiyet potansiyeli (lider, kâhin, şair gibi) olarak değerlendirilmemiş ve dolayısıyla takip edilmemiştir.

c. Başlangıçta vahyin nüzûlü sürecinin sınırlı kişilerle paylaşılması, ileriki dönemlerde de bu kişilerin çok rivâyetten uzak durmaları,

d. Bu dönemde yaşananların acı tecrübeler barındırması ve olayın taraflarının tevazu veya mahcubiyetten dolayı susmuş olmaları,

e. Ailevî/Kabilevî nedenlerle torunların, dedelerini tezkiye çabası,

f. Müslümanların rahat bir ortama sahip olmamaları, sürekli baskı ve gözetim altında bulunmaları,

g. Medine dönemine kıyasla sınırlı bir olay örgüsüne sahip olunması,

h. Mekke'deki tarafların Medine'dekinin aksine az olması. Medine'de, muhacir, ensâr, bedevi, münafik, Yahudi varken Mekke'de sadece Müslüman ve müşrik Kureş vardı.

ı. Bu dönemdeki gündelik teolojik tartışmalara zaten Kur'ân'da yer verilmesi ve bunların tarihî birer vaka olarak değerlendirilmemesi,

i. İlk muhatapların Hz. Peygamber'den sonra çok geçmeden vefat etmeleri,

j. Mekke'de Peygamber'in modelliğinden ziyade nübüvvetinin öncelenmesi,

k. Müslümanların kurumsallaşmaktan uzak olmaları.

---

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. sabanoz@ksu.edu.tr.

Burada şunu eklememiz gerekir ki Mekke dönemi siyer anlatılarının sınırlılığı, mezhep fanatiklerinin ilgisini çekmiş, özellikle siyasî ve dinî hedefleri için siyer malzemesinden delil arayanları/üretenleri o döneme yönlendirmiştir. Şîa'nın kullandığı İnzâr Hâdisesi, Zındıkların kullandığı Garânîk Kıssası ve Hz. Peygamber'e atfedilen büyük mucizelerin hep Mekke dönemine ait olmasında hiç kuşkusuz bu *kaynak boşluğunun* ciddi rolü olmuştur.

Hz. Peygamber'in hayatının Mekke dönemi kaynakları genel anlamda siyer kaynaklarından farklı değildir. Bu noktada kaynakları tanımak kadar, o kaynaklardan faydalanmayı ve onları kullanırken dikkat edilmesi gereken hususları bilmenin de önemli olduğu muhakkaktır. Burada temel hedef genel bir panorama çizmek olduğundan ayrıntılı örneklemeler üzerinde durmak yerine, ilgili kaynağın Mekke dönemiyle ilgili referans değeri ve kullanımı üzerinde durmanın daha faydalı olacağı kanısındayız.

Mekke Dönemi Siyer Kaynakları ve Özellikleri

1. Kur'ân-ı Kerîm

Burada klasik tanımlamayla Kur'ân'ın bir tarih kitabı olmadığını söylemek yerine, içinde tarihin çokça zikredildiği bir kitap olarak tanımlamamız daha doğru olacaktır. Çünkü kime veya neye göre tarih kitabı olmadığı tartışılabilir bir meseledir. Hiç tartışmasız Kur'ân, Mekke döneminin en başta gelen kaynağıdır. Kur'ân'ın döneme dair kaynaklığında sadece korunmuşluğundan veya ilk olma özelliğinden bahsetmediğimizi vurgulamalıyız. Bunlara ek olarak; ihbarlarına karşı dönemsel itirazların vukuu bulmamış olması kaynaklık itibarıyla onun önemini bir kat daha artıran en önemli hususiyetidir. Bu çerçevede Kur'ân'ın Mekke dönemiyle ilgili kaynaklık ettiği başlıca konuları sıralamamız mümkündür:

- a. İslâm öncesi Arapların inanç, ibadet, hukuk ve kültürleri,
- b. Geçmiş peygamberler ve nübüvvete dair bilgiler,
- c. Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatı,
- d. Müşriklerle tartışmalar, ilk tepkiler,
- e. İbadetler tarihine dair veriler, ibadetlerin ilk uygulanışı,
- f. Yeni inananlar toplumunun şekillendirilmesi,
- g. Hz. Peygamber'in iç dünyasına dair bilgiler.¹

---

¹ Siyer yazıcılığı, ilk siyer kaynakları, kaynakların hususiyetleri, kaynaklık ettikleri alanlar, siyer müellifleri, eserleri, yöntemleri gibi konularda geniş bilgi için bkz., Öz, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İsar Vakfı Yay., İstanbul 2008. Bu makalede ele aldığımız Kur'ân, Hadîs, Şiir ile siyer râvî ve müelliflerinin kaynaklık değerleri, özellikleri gibi hususlardaki temel bilgi referanslığı söz konusu çalışma temeli ve kaynaklığı üzerine kurulmuştur.

Bütün bu noktalarda Kur'ân'ın kaynak olma önceliğine sahip olduğu açıktır. Bununla beraber Kur'ân nasslarının genelde siyer özelde Mekke dönemi bilgilerinde kullanmak için bazı hususlara da dikkat etmek gerekmektedir ki en önemlileri olarak şunları zikredebiliriz:

1. Kur'ân metni her Müslüman için bağlayıcıdır. Bu mutlak bağlayıcılık Kur'ân'ın kaynağına olan imandan gelirken, gayr-i Müslim biri için de döneme ait ilk belge/vesika olması itibariyle bir anlam ifade etmektedir. XIX. ve XX. yüzyıl oryantalizminden sonra XXI. yüzyıl yerli oryantalizmin Kur'ân'ın ihbarlarına ait çekinceli tavırlarının bütün kopya fikirler gibi son derece acemice ve son derece kırılğan bir yapıya sahip olduğu açıktır. Esasen, Kur'ân'ın ihbarları üzerinde “*esâtir, mitoloji, edebî kıssa*” gibi şatafatlı kelimelerin arkasına saklanan ilmî olma iddiasındaki bu tür mülâhazaların ciddiye alınmasının sorunlu olup, meselenin tamamen dinin kaynağına yönelik tercihlerle alakalı olduğu kanaatindeyiz.

2. Kur'ân, toptan/bir seferde nâzil olmuş bir kitap değildir. Bu yüzden Kur'ân'daki herhangi bir konunun araştırılması, “x” kelimenin sûrelerdeki kullanım ve anlamlarının bir araya getirilmesinden ibaret olmamalıdır. Sağlam bir Kur'ânî bakış için bundan çok daha önemlisi, konunun kronolojideki yerine bakmaktır.

3. Kur'ân taraflı bir kitaptır. Tarafı da Peygamber ve inananların yanıdır. Bu çerçevede hâdiselere inanç-inançsızlık çerçevesinde baktığı unutulmamalıdır.

4. Kur'ân'ın tarih anlatımı, Tevrat ve İncil'de olduğu gibi isim ve takvim endeksli bir anlatım değildir. Bu yüzden kronolojik tespitte dikkatli davranmak gerekmektedir.

5. Kur'ân'daki siyer ve tarih anlatılarının kurgu değil, gerçekleşmiş olaylar olduğu unutulmamalıdır. “*De ki*” şeklinde başlayan ifadeler, faraza eleştirilere cevap değil; çağrıya yöneltilmiş itirazlara verilmiş tarihî gerçekliğe sahip cevaplardır. Başka bir ifadeyle “*de ki*”leri, “*dedi ki*” olarak anlamak gerekmektedir.

6. Kur'ân'ın tanıttığı peygambere razı olmak. “*Kur'ân şunu söylüyor, ama aslında olan bu*” demek sadece gönderilen peygambere beğenmemek değil, aynı zamanda şahsî arzuların veya beklentilerin şekillendirdiği yeni bir peygamber profili oluşturmak çabasıdır. Bu yüzden Kur'ân'ın herhangi bir konudaki ihbarı; te'vile, yoruma, haricî (mezhep, tarikat, cemaat) kabullere kurban edilmemelidir.

7. Kur'ân'ın kendi iç bünyesindeki bütünlüğü korumak. Ayet, siyak-sibakından kopartılarak ve hatta yarısından kesilerek kişisel yorumlara alet edilmemelidir.

8. Kur'ân'ın nâzil olduğu çevrede değerlendirilmesi. Buradaki kastımız asla Kur'ân'ın tarihselliği değil, tarihî çevresidir. Bir metnin herhangi bir zaman diliminden bahsetmesi onu sadece o döneme hasretmez.

Bu hususlara ek olarak üzerinde kısaca durmamız gereken bir diğer konu ise, siyere kaynaklık etmesi itibariyle gözden uzak tutulamayacak olan esbâb-ı nüzûldür. Kur'ân'ın doğru anlaşılması çabasında esbâb-ı nüzûlün önemini inkâr etmemiz mümkün değildir. Ancak tamamen esbâb-ı nüzûle dayanarak ayetin çerçevesini bununla sınırlandırmak da son derece

sorunlu bir yaklaşımdır. Çünkü “*şu ayet şu hâdis üzerine nâzil oldu*” demek suretiyle ayet hakkında *mutlak* bir anlam çerçevesi belirleyeceğimiz tarihî verilerden –daha doğru bir ifadeyle rivayetlerin ittifakından– mahrum bulunmaktayız. Nitekim Ebû Leheb, Zeyd gibi oldukça sınırlı bir iki örnek dışında elimizde *sağlam* veriler olmadığını kabul etmemiz gerekmektedir. Herhangi bir ayet için bazen sayıları onlara ulaşan sebab-i nüzûllerden birini seçip ayeti o anlam çerçevesine oturtmak takdir edileceği üzere pek sağlıklı bir yaklaşım olmayacaktır. Son olarak bireysel tercihimizi ifade adına şunu da kaydetmeliyiz ki, “sebab-i nüzûl” metinlerine “*x ayeti y olayı üzerine nâzil oldu*” şeklinde değil de “*x ayeti y olayından bahsetmektedir*” şeklinde yaklaşmak daha isabetli olacaktır.

Netice itibarıyla “*Kur’ân’a göre Hz. Peygamber*” veya “*Kur’ân’daki Peygamber*” başlıklı çalışmalar her ne kadar isimlendirme itibarıyla cezbedici olsa da basit bir meal mantığıyla ayetlerin bir araya getirilmesinden çok daha ileri tetkiklere ihtiyaç duyulan incelemeler olmalıdır.

2. Hadîs

Siyer’in Mekke dönemi söz konusu olduğunda hadîslerin siyer araştırmalarındaki konumunun farklılık arz ettiğini söylemeliyiz. Zira hadîs koleksiyonlarının neredeyse tamamı doğal olarak Hz. Peygamber’in Medine dönemindeki söz, fiil ve ahvâlini kapsamaktadır. Dolayısıyla hadîs literatüründen daha çok İslâm öncesi Araplarının dinî, kültürel, hukukî uygulamaları hakkında bilgiler edinmek mümkün olabilir.

Hadîslerin Mekke dönemi haberlerinde kaynaklık ettiği konulardan bazılarını şu şekilde kaydedebiliriz:

- a. Hz. Peygamber’in nübüvvet öncesi hayatına dair bizzat kendisinin verdiği bilgiler,
- b. Mekke’de müşriklerle olan ilişkiler, tartışmalar, Hz. Peygamber’in ve Müslümanların bu süreçte karşılaştığı sıkıntı veya iyilikler,
- c. İslâm öncesi Arapların dinî, siyasî, ictimai, hukukî ve örfî hayatlarına dair bilgiler,
- d. Taif ve Habeş hicretleri veya diğer haberlere dair sınırlı bilgiler.

Hadîsleri siyer araştırmalarında kullanırken vazgeçilmemesi gereken husus, metnin sıhhatinin güvencesidir. Zira mevcut hadîs külliyyatının (mevzu, zayıf vs.) verilerini kullanarak tarihî gerçekliklerin değil, hayal gücüyle çerçevelenen ve ön kabullerin şekillendirdiği bir peygamber profiline ulaşmak son derece kolaydır.

Hadîsleri siyer çalışmalarında kullanırken dikkat edilmesi gereken belli başlı prensipler şunlardır:

1. Gerekli incelemeye tabi tutmaksızın hadîsler hakkında mutlak manada “sahih” veya “mevzu” hükmü verilmemelidir. Bu tarz bir yaklaşım ilimde asla kabul edilemez olan indîliği getirecektir.

2. Hadîs metinleriyle siyer metinleri birbirinden farklıdır. Hadîste esas olan sözü ilk söyleyene *sağlam bir şekilde* ulaştırmak iken siyerde esas olan habere ulaşmaktır. Haliyle hadîs metinleri kronolojik bütünlükten uzaktırlar.

3. Hadîs metinlerinde, siyerin Mekke dönemine dair bilgilere ulaşmak için satır arası okumalara daha fazla ihtiyaç vardır. Bunun için de metinler üzerinde okumaların dikkatli bir şekilde yapılması gerekmektedir.

4. Hadîs metinlerindeki müdahalelerin doğru tespitinin yapılması, özellikle de İslâm'ı tahrif veya kendi siyasî, dinî görüşünü Nebî'ye onaylatma amacıyla olan grupların izlerinin doğru belirlenmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber'in putlara kurban kestiği, putları hayırla yâd ettiği, şeytanın müdahalesine açık bir vahiy olgusu gibi İslâm dışı ve karşıtı motiflerin de bir şekilde bu külliyyatta yer edindiği hatırdan çıkarılmamalıdır.

3. Şiir

Hz. Peygamber'in sadece Mekke hayatı değil, bütün siyer için İslâm öncesi Arapları çok iyi tanımanın gerektiği açıktır. O dönemdeki gerilimlerin İslâmî dönemde de sürdürüldüğü, sosyal hayatın devamlılığı, sahâbe sınıfının o dönemin insanı olduğu, bireylerin geçmişlerinin yok sayılarak bugünlerinin doğru anlaşılamayacağı ve hepsinden ötesi İslâm'ın kendisinden önceki dönemi tamamen reddetmediği düşünüldüğünde dönem bilgilerinin ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır.

İslâm öncesi ve sonrası Arap şiirinden Mekke dönemine dair şu bilgilere ulaşmamız mümkündür:

- a. Arap kabileleri arasındaki mücadeleler,
- b. Bu mücadelelerin getirdiği ittifak ve ihtilafların kökenleri,
- c. Dinî, siyasî, iktisadî, hukukî, örfî ve ictimaî yapıya dair bilgiler, gelenek-görenekler ve günlük yaşam,
- d. İslâm'ın ilk muhatapları olan insanların zihnî ve tarihî alt yapıları,
- e. Arapların dış çevreyle ilişkileri.

Görüleceği üzere bu tür bilgiler siyer araştırmaları için son derece önemlidir. Mamafih gerek İslâm öncesi kabileler arası savaş haberleri (Eyyâm) olsun gerek şahsî duygu ve düşünceler olsun, konu ve aidiyet itibariyle şiirin de sıhhat problemi tartışılmış ve tartışılmaya devam etmektedir. Biz bu konuda toptancı bir yaklaşımla tümüne birden “uydurma” veya “sahih” hükmü vermenin pek sağlıklı olmayacağı düşüncesindeyiz. Elbette ki şiirler arasında da sonraki dönemlerin zihnî altyapısına uygun siyasî, dinî, kabilevî metinler üretilmiş ve geçmiş şairlere atfedilerek kayıtlara geçirilmiştir. Ancak bu gerekçeye dayanarak bütün şiir literatürünün uydurma olduğunu varsaymak sadece devasa bir külliyyatın imhası değil, aynı zamanda büyük bir milletin tüm geçmişini de yok saymak demektir. Son olarak şu hususu da kaydetmeliyiz ki: Velez ki bütün Câhiliye Arap şiiri uydurma dahi olsa, uyduruldukları

dönem itibariyle değerlidirler ve uydurma gerekçelerine binaen tarihî vesika olarak kıymetli bulgulardır.

4. Siyer Eserleri

Burada tek tek siyer yazıcılığının doğuşu, ilk müellifler, sahifeler, risâleler ve eserler gibi konular üzerinde durmayacağız. Bununla beraber ilk dönem siyer râvî ve müelliflerinin Mekke dönemi açısından en önemlilerine ve siyer yazıcılığındaki tesirlerine kısaca değinmenin konunun bütünlüğünü açısından önemli olacağı kanısındayız:

a. *Urve b. ez-Zübeyr (94/713)*: Siyer araştırmalarına yoğun bir şekilde yönelen ilk kişidir. Her ne kadar kendisine ait müstakil bir siyer eserinden bahsetmek zor olsa da risâleleri, sonraki dönem müelliflerinin ana kaynaklarını oluşturmuştur. Urve, kendisinden sonraki siyer yazıcılığını içerik, üslûp, metot gibi birçok açıdan etkilemiştir. En önemli öğrencisi Zührî ve oğlu Hişâm sayesinde, bir nevi kurucusu olduğu siyer yazım metodolojisi sonraki nesillere aktarılmış ve her nesille beraber geliştirilerek devam ettirilmiştir. Bu nedenlerden ötürü siyer yazıcılığında bir dönüm noktası olan Urve'yi aynı zamanda ilk ciddi otorite olarak da değerlendirmek mümkündür.

b. *Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî (124/741)*: Onun, siyer yazıcılığında en önemli rolü; *cem' dönemi*ni neredeyse tek başına sırtlamış olmasıdır. Zührî'nin, kendisine ulaşan risâleleri bir araya toplaması ve bir konu etrafındaki farklı anlatıları öğrencilerine aktarması, hem bu literatürün kaybolmasının önüne geçmiş hem de sonraki dönem müelliflerinin bu malzemeyi kendi tercihlerine göre tasnif ederek eserlerini telif etmelerine imkân sağlamıştır.

c. *Musâ b. Ukbe (141/758)*: Meğâzî haberlerinde İbn İshâk, Ma'mer b. Râşid ve İbn Hişâm onun ismine yer vermezken, Vâkıdî, onu *Kitâbu'l-Meğâzî*'de sadece dört defa zikretmektedir. Bu duruma ve İbn İshâk'ın, –isim zikretmeksizin– ondan haber almış olmasına dayanarak, Musâ'nın siyer yazıcılığında, içerik açısından kısmî de olsa bir etkisinden söz etmek mümkündür.

d. *Muhammed b. İshâk (151/768)*: İbn İshâk, siyer çalışmalarına ciddi bir düzen getirdiği gibi, kendisinden sonrakiler için de içerik ve yöntem açısından değerli prensipler ihdas etmiştir. Siyer haberlerini, kronolojik ve bir bütün hâlinde anlatım konusundaki becerisi, yönteminin genel siyer yazım tarzı olarak benimsenmesine neden olmuştur. Kendisinin ilk genel tarihi telif etmesi de sonraki dönemlerde bu türden literatürü özellikle kaynak ve içerik açısından etkilemiştir.

e. *Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî (207/822)*: İbn İshâk'ı nasıl ilk genel tarih müellifi olarak değerlendirebiliyorsak, Vâkıdî'yi de ilk İslâm tarihçisi olarak kabul etmek mümkündür. İbn İshâk'ın aksine o, diğer ümmetlerin tarihleri veya Câhiliye Dönemi haberleri ile fazla ilgilenmemiş; bütün ilgisini İslâmî döneme hasretmiştir.

f. *İbn Hişâm (218/833)*: İbn İshâk'ın eseri, İbn Hişâm'ın muhtasar olarak naklettiği nüsha sayesinde meşhur olmuştur. İbn Hişâm'ın da aralarında olduğu *klasik nakil dönemi*

müellifleri, siyer yazıcılığının *tasnif-telif döneminden karşılaştırmalı nakil dönemine* sorunsuz bir şekilde geçmesini sağlamışlar, üstadlarının eserlerini koruma konusunda, İslâm kültür tarihi açısından son derece önemli bir görev ifâ etmişlerdir.

g. *İbn Sa'd (230/845)*: İbn Sa'd'ı, klasik dönem siyer yazıcılığının en son zirvesi olarak değerlendirmek gerekir. Kendisiyle beraber *klasik nakil döneminden, karşılaştırmalı nakil dönemine* geçilmiş, onun uyguladığı bu usûl, sonraki dönem tarihçileri tarafından da büyük ölçüde benimsenmiştir. Nitekim Taberî, İbnu'l-Esîr, İbn Kesîr gibi tarihçiler, eserlerinin siyer bölümlerini karşılaştırmalı olarak telif etmişlerdir. Aynı şekilde onun, siyeri konu başlıkları hâlinde ele almış olması da sonraki dönemlerde ilgi görmüş, aynı yöntem uygulanmaya çalışılmıştır.²

Bu eserlerde yer alan metinlerin siyer araştırmalarında nasıl kullanılacağı ve karşılaşılan sorunlar üzerinde ciddi bir şekilde durmamız gerektiği açıktır. Özellikle son zamanlardaki siyer çalışmalarında sık sık karşılaştığımız vahim hataların tekrarlanmasının engellenmesi adına bu yararlı olacaktır. Her ne kadar bu hata sahiplerine ulaşma ve hatalarını tashih ettirme imkân ve gücüne sahip olamasak dahi bunun yeni nesil araştırmacılar açısından faydadan hali olmayacağı, disiplinin profesyonelleşmesine katkı sağlayacağı açıktır. Sadece Arapça bilmek, siyer eserlerine veya akademik unvan ve şöhrete sahip olmak bireyi, siyer alanında konuşmasından geçelim, “*ahkâm kesmesi*”ne vesile olmamalıdır. Tıpkı bir hafızın, salt hıfzından dolayı müfessir olamayacağı gibi, gerekli alt yapıya sahip olunmadan siyer araştırmalarına girişmek de sadece disipline veya okuyucusuna saygı boyutu açısından değil, aynı zamanda ehli nazarında komik duruma düşmemek açısından da önemlidir.³

Siyer kaynaklarının kullanımda dikkat edilmesi gereken hususları ve temel sorunları/eksiklikleri genel itibariyle şu şekilde sıralayabiliriz:

1. *Güvenilirlik*: Siyer eserleri, hadîs külliyyatından hele hele “*sahih*”lerden farklıdır. Başka bir ifadeyle siyer metinleri, müellifin, sahih olduğunu iddia ettiği naslar değildir. Siyer yazıcılığındaki bu basit, ama son derece önemli hususiyet, alan dışı araştırmacılar tarafından bir türlü anlaşılamamıştır. Nitekim siyer kitaplarında gördükleri/buldukları her metni/bilgiyi/anekdotu sahihmiş gibi aktarmakta veya üzerine yorum inşa etmektedirler. Oysa siyer metinlerinin ciddi bir şekilde tetkike ve tenkide tabi tutulmadan kullanılmaması gerekmektedir. Garânîk Kıssası gibi metinlerin bugün ümmetin başına açtığı sıkıntıları düşündüğümüzde sanırım bu tetkik ve tenkit ameliyesinin önemi daha net anlaşılacaktır.

2. *Değişim*: Siyer merviyatının zamanla farklı saiklere binaen hem içerik hem de hacim itibariyle ciddi bir artış gösterdiğini biliyoruz. Bu artışa (genişlemeye) bağlı olarak da değişime uğramıştır. Bu nedenle kullanılan malzemenin tarihî döneminin (oluşturulma sürecinin) iyi bilinmesi ve konuyla ilgili tek rivayet/anlatı olup olmadığının doğru belirlenmesi gerekmektedir. Zira siyer kaynaklarımızda yer alan herhangi bir olayın farklı

² Öz, Şaban, “İslâm Tarihi ve Siyer’e Yaklaşım”, (yayınlanmamış kitap bölümü).

³ Bkz., Öz, Şaban, *Siyer Tasarımı*, Mana Yayınları, İstanbul 2015, 108. Ancak anlaşılan o ki, “çekirdekten yetişme” siyer akademisi oluşuncaya, siyer bağımsızlığını kazanıncaya kadar bu tür “cesur ve unvanlı” siyerciler yazıp çizmeye, konuşmaya devam edeceklerdir.

varyantları vardır ve hangi varyantın neden seçildiğinin doğru belirlenmesi elzemdir. Sadece kurgumuza veya çerçevesini kendi tercihlerimizle belirlediğimiz Peygamber algımıza uyduğu için haber seçmek ancak iki anlatının da eşit (sıhhat, dönem vs.) olması durumunda söz konusu olabilir. Burada, farklı olmak arzusuyla değişik şeyler söylemek gibi bir çaba sahibinden değil, Hz. Peygamber’i doğru anlama ve anlatma derdi olan kimseden bahsettiğimizi de herhalde eklemek zorundayız.

3. *Kurgu*: Tarihçilik mesleğinin olmazsa olmazlarından olan *kronolojide boşluk bırakmama* prensibini İslâm tarihçileri mebzul miktarda uygulamışlar, bir şekilde anlatımlarındaki boşlukları, mevcut verilere dayanarak kurgu ile doldurmuşlardır. Her ne kadar mevzu haberlerden niyet ve amaç olarak ayrılmışlar ise de, bu tür kurgusal metinlerin tarihî (dış) gerçekliğinden bahsetmek mümkün değildir. Binaenaleyh kurgu metinlere sıhhat payesi verip üzerine fikir bina etmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu yüzden siyer metinlerinin iyi tanınması, kronolojideki veya anlatımdaki konumunun iyi değerlendirilmesi, kurgunun tarihîleşmesinin önüne geçme adına ihmal edilmemesi gereken hususlardır.

4. *Siyaset ve İdeoloji*: Siyer metinlerinin tıpkı diğer merviyât gibi masûn olmadıklarını hatta en az hadîs literatürü kadar siyasî ve dinî fanatikler tarafından “*talan edildiğini*” söyleyebiliriz. Her ne kadar hangi metne kimin ne derece müdahil olduğunu mutlak manada tespit etmek oldukça zor ise de belirli karinelere hareketle metinlere hangi tür zihinler tarafından müdahale edildiğini söylemek mümkün olabilmektedir. Bugün de mezhep taraftarları tarafından benzer kaygı ve hedeflerden neşet eden davranış modelinin sürdürüldüğü görülmektedir. Bu zihin dünyası mensupları, bağlı oldukları mezheplerini korumak, kollamak ve yaymak adına klasik dönemdeki yoldaşlarının ürettikleri metinlere sarılmakta, onlardan medet ummaktadırlar. Belirli şahısların hilâfette hak sahibi olduğunu ispat çabasıyla tutun da gayr-i Müslimlerle münazaralarda delil bulmaya varıncaya kadar farklı siyasî ve ideolojik kaygılar siyer metinlerine bulaşmıştır ki en azından bunun vaka olarak tespit ve teyit edilmesinin gerektiği muhakkaktır. Böylelikle sıhhat açısından siyer metinlerinin incelenmesinin zarureti kabul görecektir, her metin Peygamber’den haber veren kutsallara dönüştürülmeyecektir.

5. *Asabiyet*: Arap sosyal hayatında asabiyet faktörünün ne kadar önemli ve hayati olduğu izahtan varestedir. Bireyin kendisini koruma yolunu kabilesini korumasına bağlayan bu algı, neredeyse öncesi ve sonrasıyla bütün Müslüman Arap tarihine yön vermiştir. Asabiyet algısı, Endülüs’ten Orta Asya’ya kadar bütün Araplarda siyasetten, ekonomiye, askeriyeden sivil hayata, ilimden sanata, kültüre kadar yaşamın bütün alanlarını ve bu arada kaçınılmaz olarak dinî düşünceyi etkilemiştir. Siyer yazımının da bu algıdan etkilendiğini, râvî veya müelliflerin kabilelerini veya mikro-asabiyet seviyesi olarak yakın atalarını koruma güdüsüyle metinlere müdahale ettiklerini, listelerden dedelerinin isimlerini çıkardıklarını veya eklediklerini görmekteyiz. Bu durumun bazen işi bilenler tarafından istismar edildiği, şantaj veya bahşiş taleplerine konu edildiği dahi olmuştur. Netice itibarıyla siyer metinleri kullanılırken bu tür kabilevî faktörlerin de göz önüne alınması gerekmektedir.

6. *Kavram/Anlam Problemi*: Son dönemlerde Siyer'e dair konuşan ve yazarların sayısı bir hayli artmıştır. Ancak nicelik itibariyle gerçekleşen bu artış nitelik itibariyle maalesef istenilen seviyeye şu an için ulaşmaktan uzaktır. Öyle ki, ülkemizin meşhur tarihçilerinden birinin televizyon ekranında “Hz. Peygamber’in Basra’ya gittiğini” söylemesi dahi başlı başına olayın vahametini ifadeye fazlasıyla yeterlidir. Bu tür hataları en aza indirmek için yer, şahıs ve olay isimlerinin okunması kadar, kullanılan deyim ve kavramların da doğru anlaşılması zorunluluktur. Aksi halde “İfk Vakası” pekâlâ “İfk Savaşı” olabilmektedir. Bunun önüne geçme adına bir an önce ciddi bir *Siyer Terimleri Sözlüğü*nün oluşturulması gerekliliği kaçınılmazdır.

7. *Kronolojideki Sorunlar*: Her türlü tarih çalışması bir şekilde kronoloji/takvim zikri üzerine kuruludur. Bugün hiçbir açıklama yapılmaksızın Hz. Peygamber’in vefat yaşının hicrî, vefat tarihinin ise miladî olarak verilmesinin basit bir matematik hesabı karşısında yaşadığı sıkıntı malumdur. Hatta bazı durumlarda Arapların takvimlendirme sistemini bilmemekten mütevellit trajikomik hatalar da yapılmakta, bu bilmezlik üzerine tarih açısından oldukça “*tuhaf*” hükümler verilmektedir. Bu çerçevede Hz. Peygamber’in hayatına ait kronolojinin –alternatifleriyle beraber– olabildiğince ayrıntılı olarak ortaya konulması gerekmektedir.

8. *Biyografik Listeler*: Siyer metinlerinde karşılaşılan bir diğer sorun da hâdiselerin *katılcı listeleri* konusunda yaşanmaktadır. Klasik kaynaklarımızda üzerinde önemle durulan ancak bugün itibariyle ihmal edilen bu hususun yeniden ele alınarak hicretlere, gazvelere, seriyelere katılanların isim listeleri ve hatta Mekke-Medine nüfus kütük defterlerinin çıkartılması elzem bir durum teşkil etmektedir. Son zamanlarda yeniden alevlenen mezhebî mücadelelerde kullanılan argümanların sıhhatinin tespiti ve sahabîlerin tarihî örnekliklerinin tam manasıyla ortaya konulabilmesi açısından bu tür çalışmaların faydası olacaktır. Özellikle nüfus kütüklerinin çıkartılması aile mensubiyetlerinin ve ilişkilerin İslâm’ın tebliğ tarihindeki yeri konusunda ciddi fikir verecektir.

9. *Usûl Sorunu*: Aslında buraya kadar saydıklarımızın hepsi bir şekilde bu maddenin alt başlığı konumundadır. Mamafih usûl sorunundan kastımız sened veya metin incelemesi değil, yaklaşım/bakış açısı problemidir. Şunu özellikle vurgulamalıyız ki, siyer de tıpkı hadîs gibi, tefsir gibi, fıkıh gibi ne eksik ne fazla bağımsız bir ilim dalıdır. Hangi ilim söz konusu olursa olsun ona ait usûl bilinmedikçe yapılacak her çalışma sorunlu bir çalışma olacaktır. Ne var ki, ülkemizdeki ilmî araştırmalar, maalesef kaydıyla bilimsel gerekliliklere göre değil, her geçen gün sayıları artmakta olan ilimde son derece cesur insanların “*şöhret tutkuları*”nın gerekliliklerine göre yapılmaktadır ve yine maalesef kaydıyla üniversiteler, bu tutkulara aracılık yapmakta, bireysel menfaat teminine göz göre göre alet olmaktadır. Aksi halde lisansüstü araştırma konularını, öğrencinin ve araştırma konusunun hiçbir vasfı gözetilmeden dağıtılmasının, düzenlenen sempozyumlarda alan uzmanlarının değil “medya uzmanlarının” konuşturulmasının ve hatta tek vasıfları farklı bir şeyler söylemek olanların “*ilim erbabı*” olarak sunulmasının izahını yapmak pek mümkün olmamaktadır.

Sonuç

Ana hatlarıyla Mekke dönemi siyer kaynakları, hususiyetleri ve kullanımlarında karşılaşılan sorunlar olarak bunları zikretmemiz mümkündür. Bütün bu izahlardan anlaşılacağı üzere siyere dair herhangi bir metni, anlatıyı kullanmak için üzerinde çalışmak, tabir-i caizse kullanıma hazır hale getirmek/işlenmesi gerekmektedir. Tabi bunu yaparken de indî yaklaşımlar, bireysel tercihler değil, dönemin ihtiyaçlarını karşılayan ilmî ve genel-geçer bir usûlün benimsenmesi gerektiği muhakkaktır. İşte bu yüzden Siyer'in Mekke dönemini aydınlatma çabasında çok daha ciddi ve titiz çalışmalara ihtiyaç vardır ki, ancak bu suretle Hz. Peygamber'in hayatını, daha doğru bir ifadeyle modelliğini ortaya koymak mümkün olabilecektir.